

LAUDATIO

pentru
acordarea titlului onorific

**DOCTOR HONORIS CAUSA
AL
UNIVERSITĂȚII DIN ORADEA**

Domnului Prof. univ. dr.

Dan Octavian Cepraga

Università degli Studi di Padova





Photo Tudor Crăciun

LAUDATIO

în onoarea Domnului Prof. univ. dr. *Dan Octavian Cepraga*

cu ocazia decernării titlului de
DOCTOR HONORIS CAUSA
al Universității din Oradea

Universitatea trebuie să reprezinte în orice vremuri un model de profesionalism, de onestitate și de spirit civic. Cu atât mai mult, în Anul Centenar aceste valori reprezentate de spiritul universitar trebuie să treacă dincolo de zidurile cetății academice, pentru a oferi societății modele pozitive și repere sănătoase. Nu întâmplător s-a organizat și această ceremonie pentru a-l onora pe distinsul nostru invitat Dan Octavian Cepraga, român prin naștere, sânge și conștiință, care a izbândit într-o Europă, la care visam cei rămași acasă, în Italia, țara strămoșilor noștri, de unde am primit *sigiliul Romei*, tocmai astăzi când aniversăm 100 de ani de Românie reîntregită. Acum putem și trebuie să ne bucurăm de realizările înaintașilor, dar în același timp să și privim cu responsabilitate prezentul și viitorul românilor din țara mică, România și din țara largită, Europa. În consecință, acțiunea de astăzi pe lângă dimensiunea ei academică mai are și una sentimentală, aceea ca prin înaltul titlu oferit de universitatea noastră, să-l legăm pe distinsul nostru invitat și mai puternic de lumea românească, în care își are originea.

Discipol al reputatului filolog și românist Lorenzo Renzi, Dan Octavian Cepraga s-a format în cadrul renumitei școli padovane, pe urmele învățaturii filologice și literare a lui Gianfranco Folena, savantul care a reușit, mai mult decât alți cercetători italieni, să concilieze o amplă viziune istorică și comparatistă, cu privire la valorile textului, la aspectele sale lingvistice, stilistice și retorice.

În acest mod, interesele științifice ale profesorului Cepraga s-au dezvoltat într-o dublă direcție: pe de o parte, spre filologie medievală, cu studii despre poezia antică provensală și franceză, iar pe de altă parte, spre românistică, cu cercetări asupra poeziei populare, a formării limbii române moderne și, nu în ultimul rând, asupra literaturii române contemporane.

Variatatea intereselor definesc personalitatea savantului, care știe să-și conjuge diversele competențe științifice cu o măiestrie sigură a instrumentelor filologiei, cu echilibru metodologic și cu ample orizonturi umaniste. Este vorba despre o viziune a culturii moștenite de la maestrul Lorenzo Renzi, profesor și intelectual recunoscut,

apreciat la nivel internațional, căruia, în urmă cu 5 ani, Universitatea din Oradea i-a decernat distincția *Doctor Honoris Causa*. Faptul că discipolul Domniei Sale, domnul Dan Octavian Cepraga, obține aceeași recunoaștere din partea aceleiași instituții este incontestabil un semn al unei profunde continuități a spiritului și formării, precum și o legătură puternică între școala padovană și spațiul cultural românesc, în general, și cel orădean, în mod special.

Nu se poate menționa Lorenzo Renzi fără a face referire, cel puțin în domeniul românisticii, la Alexandru Niculescu. De fapt, marele lingvist a marcat destinul de cercetător al tânărului Cepraga, inițiindu-l în studiile limbii române și prezentându-l, pe când era încă student, viitorului său profesor, Lorenzo Renzi.

Să parcurgem deci, pe scurt, principalele domenii de cercetare îmbrățișate, în al său *cursus studiorum* de-a lungul anilor, de Dan Octavian Cepraga.

Născut la București, în 4 noiembrie 1967, avea să se transfere, împreună cu familia, în Italia, în anul 1977, pentru a scăpa de o Românie tot mai copleșită de obscuritatea dictaturii ceaușiste.

Își desfășoară primele studii la Bologna, mai întâi la Liceul Clasic „Luigi Galvani”, apoi la cea mai veche universitate din Europa, unde abordează pentru prima dată filologia romanică, sub îndrumarea profesorului Elio Melli. După întâlnirea cu profesorul Renzi, Dan Octavian Cepraga se transferă la Padova, unde își ia licența în Literatură Modernă, cu o teză intitulată *L'elemento cristiano nelle colinde tradizionali romene (studio e testi) (Elementul creștin în culturile tradiționale românești (studiu și texte))*, coordonată de Lorenzo Renzi, lucrare în care interesele originale din domeniul filologiei romanice se împletesc pentru prima dată cu românistica.

Cântecele populare românești ale solștițiului de iarnă sunt, de fapt, studiate ca mărturie a unei tradiții orale seculare, care își are rădăcinile în substratul comun cultural, poetic și narativ al Evului Mediu european. După absolvirea facultății, Dan Cepraga își continuă specializarea în domeniul antropologic, cu o bursă la „École des Hautes Études en Sciences Sociales” din Paris, studiind în cadrul *Laboratorului de Antropologie Socială (Laboratoire d'Anthropologie Sociale)* și al Seminarului *Ethnologie du Sud-est européen*, sub îndrumarea profesorului Paul Henri Stahl.

Reîntors în Italia, obține titlul de Doctor în filologie romanică și italiană la Universitatea din Roma „La Sapienza”, cu o teză intitulată *Il genere pastorella nei manoscritti: ricerche sulle strutture compilative dei canzonieri d'oc e d'oïl*, coordonată de profesorul Roberto Antonelli. De la folclorul românesc și poezia orală românească, pendulul s-a întors din nou spre marea tradiție a Evului Mediu Occidental, aceea a poeziei de curte din zona franceză și cea provensală.

După doctorat, parcursul academic al profesorului Cepraga se desfășoară în cadrul Universității din Padova. În 2004 devine Professore associato, ținând cursuri de Limba română, Literatura română și, timp de câțiva ani, de Etnologie europeană. Din august 2018 este Professore Ordinario de Limba și Literatura română.

În domeniul filologiei romanice, Dan Octavian Cepraga s-a ocupat în principal de poezia provensală și de cea în franceza veche, studiind tradiția manuscrisă a poemelor în limba *d'oil* și genurile lirice din spațiul romanic medieval. În plus, s-a dedicat temelor cu privire la istoria metricii romanice a secolului al XIII-lea, investigând în special relația dintre tradiția lirică franceză, cea provensală și cea italiană.

Este vorba despre o linie de studii care continuă cu convingere tradiția padovană, identificând în valorile formale ale textului nu un formalism steril, ci, dimpotrivă, o abordare a textului literar atent la constituția sa. Pe lângă toate acestea, în studiul interferențelor lingvistice și literare, se evidențiază aspectul supranațional și profunda unitate europeană ce caracterizează studiile de filologie romanică. În această perspectivă se integrează, de exemplu, importante contribuții dedicate genului *pastourelle* al trubadurilor și al truverilor. Amintim, de altfel, și activitatea de traducător a domnului Cepraga cu privire la textele medievale, activitate ce își găsește cea mai bună expresie în volumul *Poesie d'amore provenzali (Poezii provenzale de dragoste)*, realizat în 2006, împreună cu prietenul și colegul Zeno Verlatto. Este vorba despre o tentativă de a-i aduce în italiană pe vechii poeți medievali cu versiuni metrice și poetice, care s-a bucurat de prestigiosul premiu pentru traducere Monselice. Așadar, nu este deloc surprinzător că Domnia Sa transferă cu același succes și cu profundă inovație abordarea textuală, formală, comparativă și în domeniul studiilor românești.

Ca românist, Dan Octavian Cepraga s-a ocupat în primul rând de poezia populară, cercetând mai ales sursele creștine ale cântecelor narrative și rituale românești (colindele și cântecele bătrânești). Este vorba despre un subiect important în cadrul studiilor de filologie medievală, întrucât folclorul românesc reprezintă o mărturie fundamentală pentru studiul civilizației europene. În ceea ce privește studiul poeziei folclorice românești, nu putem să nu menționăm antologia Domniei Sale, *Graiurile Domnului. Colinda creștină tradițională (antologie și studiu)*, precum și o apariție mai recentă, ediția îngrijită a publicației *Colinde din Bihor, adunate din Voivozi și Cuzap de George Navrea* (cu studiu introductiv de Sorin Șipoș și Dan Octavian Cepraga), apărută la Academia Română, Centrul de Studii Transilvane, dovadă a colaborării științifice și umane între profesorul Cepraga și istoricul Universității din Oradea, Sorin Șipoș.

La acest nucleu se adaugă un alt volum italian: *Le Nozze del Sole. Canti vecchi e colinde romene*, scrisă în colaborare cu L. Renzi, R. Sperandio. Publicată la prestigioasa editură Carocci (Roma, 2004), aceasta se dovedește a fi de mare impact asupra publicului

italian. Introducerea acestui volum într-o colecție editorială specializată în texte medievale nu este deloc întâmplătoare: în felul acesta, colindele și cântecele bătrânești românești se găsesc alături de texte precum cântecele trubadurilor, de epopeea franceză medievală sau de saga scandinavă.

Convins de necesitatea profundă a unui studiu comparativ, Dan Octavian Cepraga s-a dedicat cu pasiune și studierii raportului dintre literatura română modernă și cea italiană. O linie de cercetare deosebit de fericită privește limba română literară și formarea limbii poetice românești din secolul al XIX-lea prin contactul cu marea tradiție poetică și literară occidentală. În volumul din 2015, *Esperimenti italiani. Studi sull'italianismo romeno dell'Ottocento (Experimente italiene. Studii asupra italianismului românesc din sec.al XIX - lea)*, Domnia Sa își oprește atenția asupra unui capitol important și puțin explorat în istoria limbii și a culturii române în relațiile cu Italia și cultura italiană. În acest domeniu de studii, cele două sufletele ale savantului - cel român și cel italian - fuzionează convingător, ducând la rezultate profund inovatoare.

În fine, nu se poate uita activitatea didactică a unui profesor și a unui om de cultură mereu atent la aspectul comunicativ și la formarea studenților. Abilității incontestabile de comunicare, prin care reușește să atragă publicul, i se adaugă cea de organizare a numeroaselor activități în vederea promovării identității românești în spațiul italian. Recent, Ministerul pentru Românii de Pretutindeni i-a acordat domnului Dan Octavian Cepraga prestigiosul premiu al Centenarului pentru remarcabila contribuție a Domniei Sale la promovarea valorilor românești și a culturii române în străinătate.

Ultima dimensiune a personalității distinsului invitat se regăsește în colaborare științifică din anul 2009 cu specialiștii istorici ai Universității din Oradea. Colaborarea s-a concretizat în realizarea de reuniuni științifice pe teme importante abordate interdisciplinar, istorie și filologie, o mai veche direcție de cercetare regăsită în preocupările școlii istorice și filologice clujene interbelice, onorate remarcabil de Sextil Pușcariu, Silviu Dragomir, Constantin Daicoviciu și de alții. La aceste reuniuni au participat încă de la început specialiștii de la Universitatea de Stat din Moldova și de la Universitatea Jules Verne din Amiens semn al unei solidarități intelectuale și amicale remarcabile.

Dintre colaborările prof. univ. dr. Dan Octavian Cepraga cu istoricii și filologii de la Universitatea din Oradea amintim reuniunile științifice în forma colocviilor, simpozioanelor și conferințelor în număr de 15, dintre care amintim: *Textus testis. Valore documentario e dimensioni letterarie del testo storico*, Padova, 17 novembre 2009; *Istorie. Literatură. Politică*, Oradea, 4-7 noiembrie 2010; *Un' Idea d'Europa. Prospettive storiche e filologiche da est e da Ovest*, Padova, 10-11 noiembrie 2011; *From Periphery to Center. The Image of Europe at the Eastern Border of Europe*, Oradea, 4-8 iunie 2013; *The*

Image of Central Europe and of the European Union in the Narrations of Foreign Travellers, Oradea-Chișinău, 17-26 iulie 2014; *Hermeneutica documentului medieval*, Oradea, 4-7 noiembrie 2015; *Națiunea imaginată. Concepte și etape în construirea identităților naționale europene*, Deva, 16-18 iunie 2016.

De asemenea, colaborarea științifică s-a întărit și s-a consolidat în munca deloc ușoară de pregătire și de editare a volumelor conferințelor și a proiectelor comune, în număr de 16, dintre care cinci sunt publicate în reviste indexate ISI, iar celelalte la edituri prestigioase din țară și din străinătate, lucrări care s-au bucurat de recenzii favorabile și au intrat în marile biblioteci ale lumii¹. Toată această muncă susținută de peste un deceniu de colaborare între instituțiile noastre, Oradea, Padova, Chișinău, Amiens, ne-a arătat că atunci când se dorește cu orice preț să se facă performanță se poate, că în această ecuație un rol special îl au relațiile interumane și cele personale care se forjează în confruntările cu complicațiile birocratice și cu lipsa de viziune a instituțiilor statului. Colaborarea aceasta excepțională reprezintă vectorul și cartea de vizită pentru Școala Doctorală de Istorie și Centrul de Studii Interdisciplinare, pe plan intern și internațional.

¹ *Frontierele spațiului românesc în context european*, coordonatori: Sorin Șipoș, Mircea Brie, Florin Sfrengeu, Ion Gumenâi, Editura Universității din Oradea-Editura Cartdidact Chișinău, 2008, 457p.; *Istoriografie și politică în vestul și estul spațiului românesc*, coordonatori: Svetlana Suveică, Ion Eremia, Sergiu Matveev, Sorin Șipoș, Editura Universității din Oradea, Oradea, 2009, 349p.; *Textus testis. Valore documentario e dimensioni letterarie del testo storico*, coordonatori: Dan Cepraga, Sorin Șipoș, Editura Universității din Oradea, Oradea-Padova, 2010, 239p.; *Textus Testis. Documentary Value and Literary Dimension of the Historical Text*, coordonatori: Sorin Șipoș, Dan Octavian Cepraga, Ioan Aurel Pop, Romanian Academy. Center for Transilvanyan Studies, Cluj-Napoca, 2011, 281p.; *The Historian's Atelier: Sources, Methods, Interpretations*, coordonatori: Sorin Șipoș, Gabriel Moisa, Florin Sfrengeu, Mircea Brie, Ion Gumenâi, Academia Română, Centrul de Studii Transilvane, Cluj-Napoca, 2012, 280p.; *Statutul istoriei și al istoricilor în contemporaneitate*, coordonatori: Gabriel Moisa, Sorin Șipoș, Igor Șarov, Editura Mega, Cluj-Napoca, 2013, 439p.; *Categorie europeae. Rappresentazioni storiche e letterarie del "Politico"*, *Transylvanian Review*, Vol. XXIII, Supplement No. 1, coordonatori: Sorin Șipoș, Federico Donatiello, Dan Octavian Cepraga, Aurel Chiriac, Romanian Academy, Center for Transylvanian Studies, Cluj-Napoca, 2014, 319p.; *From Periphery to Centre. The Image of Europe at the Eastern Border of Europe*, coordonatori: Sorin Șipoș, Gabriel Moisa, Dan Octavian Cepraga, Mircea Brie, Teodor Mateoc, Romanian Academy, Center for Transylvanian Studies, Cluj-Napoca, 2014, 292p.; *Identități naționale în dialog intercultural*, coordonatori: Ion Gumenâi, Sorin Șipoș, Chișinău, 2016; *Potere e imaginari politico in Europa. Radici Storiche, modelli antropologici, rappresentazioni letterare*, coordonatori: Sorin Șipoș, Dan Octavian Cepraga, Giulia Ambrosi, Supplement, Cluj-Napoca, 2015, 318p.; *Tradiții istorice și perspective europene*, coordonatori: Sorin Șipoș, Dan Octavian Cepraga, Ion Gumenâi, Chișinău, 2015; *Identități naționale în dialog intercultural*, coordonatori: Ion Gumenâi, Sorin Șipoș, Chișinău, 2016; *Echoes from the Troubled Past*, coordonatori: Sorin Șipoș, Ioan Aurel Pop, Dan Octavian Cepraga, Ion Gumenai, Adriana Cecilia Neagu, Vol. XXVI, Supplement No. 2, 2017, Romanian Academy, Center for Transylvanian Studies, Cluj-Napoca, 2017, 320p.

Stimați invitați, iată, câteva din rațiunile pentru care Școala Doctorală de Istorie și Centrul de Studii Interdisciplinare Oradea-Chișinău au propus conducerii Universității din Oradea să i se confere domnului Prof. univ. dr. Dan Octavian Cepraga cea mai înaltă distincție a universității noastre. Așa cum se poate limpede observa, distincția îi este conferită domnului Dan Octavian Cepraga, nu pentru ceea ce va face în viitor, ci pentru ceea ce a făcut până în prezent pentru instituția noastră, acest fapt fiind o garanție că și pentru viitor colaborarea va continua cel puțin în aceiași parametri.

România, prin Universitatea din Oradea, în Anul Centenar, înțelege să-și onoreze partenerul științific întinzându-și ramurile pentru a-l îmbrățișa simbolic și a-i arăta că de astăzi comune ne sunt, alături de rădăcinile înfipite în pământul țării, și idealurile noastre pentru România și Europa Unită, anume democrația, profesionalismul, bunăstarea cetățenilor și onestitatea. Acestea ar trebui să fie idealul și datoria vieții noastre, precum și rostul universității în Anul Centenar, preluând expresia istoricului Vasile Pârvan, rostită la deschiderea Universității Daciei Superioare din Cluj, în toamna anului 1919.

Comisia de redactare a *Laudatio*:

Prof. univ. dr. habil. Sorin Șipoș - președinte

Prof. univ. dr. Ioan Horga - membru

Prof. univ. dr. habil. Gabriel Moisa – membru

Conf.univ.dr. Delia Maria Radu - membru

Lector univ. dr. Federico Donatiello – membru

Asistent univ.dr. Laura Ardelean - secretar

Lectio magistralis

Limbă și Națiune: despre importanța traducerilor în procesul modernizării limbii române literare

În celebra sa carte despre François Rabelais, Mihail Bahtin descrie, la un moment dat, cu obișnuita-i precizie critică, situația cu totul specială a relațiilor dintre limbile europene occidentale care se realizase în cursul secolului al XVI-lea:²

Exista în acea perioadă o orientare a limbilor una spre alta, o interacțiune și o lămurire reciprocă. Limbile europene se priveau de-a dreptul față în față, în mod intens și nemijlocit: fiecare limbă se recunoștea pe sine însăși, își descoperea propriile posibilități și limite în lumina celeilalte. Această delimitare a limbilor putea fi observată în raport cu orice aspect, orice noțiune sau punct de vedere.

Câteva secole mai târziu, limba română literară va lua parte și ea la acest proces de delimitare și deslușire, descoperindu-și *in extremis* locul pe care îl avea în concertul limbilor europene. Româna modernă se va recunoaște pe sine ca limbă literară, își va pune la încercare limitele și posibilitățile, așa cum spune Bahtin, privindu-se pentru întâia oară față în față, în mod direct și nemijlocit, cu marile limbi de cultură ale Europei occidentale.

² Cfr. Михаил Михайлович Бахтин, *Творчество Франсуа Рабле и народная культура средневековья и Ренессанса*, Издательство, Художественная литература, 1965 [în română: Mihail Bahtin *François Rabelais și cultura populară în Evul Mediu și în Renaștere*, Univers, București, 1974].

Momentul în care se naște și începe a se dezvolta limba literară modernă nu este, de altfel, un moment oarecare. El coincide cu acel proces spectaculos de modernizare și occidentalizare a culturii și a societății românești, care va marca începutul procesului de formare a națiunii române moderne și apariția conștiinței naționale. Am putea spune că limba literară modernă și națiunea română modernă se nasc concomitent, din aceleași premise culturale și aspirații politice și civile. Punctul de plecare a fost, bineînțeles, edificiul ideologic al Școlii ardeleni care, în pragul epocii moderne, a încetățenit ideea humboldtiană a unei legături intime și organice între Limbă și Națiune. În prodigiousul mecanism identitar pus la punct în operele lui Petru Maior, Gheorghe Șincai, Samuil Micu, limba a fost elementul cel mai evident și semnificativ pentru construcția identității naționale, oferind acele garanții fundamentale și necesare pentru conturarea unei conștiințe naționale: continuitatea în timp, coeziunea și unitatea sincronică, individualitatea distinctivă.³

Răspândirea și înrădăcinarea ideilor cărturarilor ardeleni de cealaltă parte a Carpaților a avut consecințe profunde și durabile, punând pe un picior de egalitate procesul modernizării limbii literare cu conceperea și constituirea unei națiuni române moderne și unitare, deschisă, ca limba literară, spre asimilarea modelelor și valorilor occidentale. Vorbind despre traducerile englezești din epoca elizabetană, celebrul critic american Francis Otto Matthiesen a susținut, pe bună dreptate, faptul că primii traducători erau determinați de o motivație patriotică și națională: «the translator's work was an act of patriotism». Am putea folosi aceeași formulă pentru a defini o mare parte din activitățile literare și lingvistice ale scriitorilor români, din Transilvania și din Principate, în prima epocă modernă: îmbogățirea și cultivarea limbii, împrumutul neologismelor latino-romanice, alcătuirea primelor dicționare și gramatici, traducerile din marea literatură europeană, experimentarea unor noi structuri formale și retorice, de sorginte occidentală, în poezia și în proza originală, erau toate «acte de patriotism», activități legate în mod trainic cu afirmarea ideii naționale și cu construirea unui stat modern, care avea nevoie de o limbă și de o literatură pe măsura noilor năzuințe politice și spirituale.

Din diferitele aspecte și modalități ale modernizării și occidentalizării culturii române, am ales să ilustrăm, în această ocazie, prin câteva exemple, fenomenul traducerilor și importanța sa în procesul de formare și de împlinire a limbii literare moderne.⁴

³ Cfr. Francesco Remotti, *Contro l'identità*, Laterza, Roma – Bari, 1996.

⁴ Despre modernizarea și occidentalizarea limbii române a scris pagini magistrale Alexandru

Începând din ultimele decenii ale sec. XVIII și cel puțin până la jumătatea secolului următor, traducerea au reprezentat una din căile principale de propagare a modernității occidentale. Numărul traducerilor din această perioadă este impresionant și copleșitor, datele statistice vorbind foarte clar: între 1780 și 1860 au fost traduse în română aproape 700 de opere literare, filozofice și științifice, cu aproximativ 1000 de volume identificate și 300 de autori străini.⁵ Cei mai mari scriitori ai epocii, de la Ion Heliade Rădulescu, la Gheorghe Asachi și Costache Negruzzi au fost și mari traducători, pentru care traducerea au constituit premisele indispensabile ale scrierilor originale. Pentru toți actul traducerii a fost determinat de două motivații: pe de o parte «febra filologică», adică desăvârșirea limbii literare, dorința de a-i completa neajunsurile, pe de alta, «avântul patriotic», idea de a contribui, prin limbă și literatură, la clădirea unei națiuni moderne, în linie cu cele occidentale.⁶

Niculescu, în multe studii fundamentale, precum: *Occidentalizarea romanică a limbii și culturii românești moderne*, în Al. Niculescu, *Individualitatea limbii române între limbile romanice. Contribuții socio-culturale*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1978, p. 55-98; *L'occidentalizzazione culturale del romeno moderno*, în Al. Niculescu, *L'altra latinità. Storia linguistica del romeno tra Oriente e Occidente*, a cura di A. Barbieri, D. O. Cepraga, R. Scagno, Verona, Fiorini, 2007, pp. 173-188. Pentru cadrul literar și istorico-cultural al fenomenului, opera de referință este Paul Cornea, *Originile romantismului românesc. Spiritul public, mișcarea ideilor și literatura între 1780-1840*, București, Minerva, 1972. Bilanțul critic cel mai lucid despre chestiunea modernizării României este, după părerea noastră, cel trasat de Sorin Alexandrescu, *La modernizzazione della Romania*, în *Geografia e storia della civiltà letteraria romena nel contesto europeo*, a cura di Bruno Mazzoni e Angela Tarantino, Pisa, Plus - Pisa University Press, 2010, pp. 1-58.

⁵ Cfr. Paul Cornea, *Traduceri și traducători în prima jumătate a secolului al XIX-lea*, în *De la Alecsandrescu la Eminescu*, Editura pentru literatură, București, 1966, pp. 38-76; și mai recent *Repertoriul traducerilor românești din limbile franceză, italiană, spaniolă din secolele al XVIII-lea și al XIX-lea. Studii de istoria traducerii (II)*, coordonator G. Lungu Badea, Timișoara, Editura Universității de Vest, 2006.

⁶ Despre primele traduceri literare românești din limbile occidentale s-a ocupat, cu rezultate critice remarcabile, discipolul meu Federico Donatiello, în lucrarea sa de doctorat *Le prime traduzioni romene del teatro tragico italiano e francese e la formazione della lingua romena letteraria moderna (1830-1865 ca.)*, Università di Padova, 2016, și în numeroase studii succesive, precum: Federico Donatiello, *Lingua e nazione sulla scena: il teatro di Alfieri, Voltaire e Felice Romani e il processo di modernizzazione della società romena nel XIX secolo*, în «Transylvanian Review», vol. XXVI, Suppl. 2, 2017, pp. 27-44; *L'opera*

În prima jumătate a sec. XIX, se afirmă pe scena culturală românească ceea ce se poate numi o adevărată *Übersetzungskultur*, o “cultură a traducerilor”, care va constitui un factor decisiv în deschiderea spre Occident și Modernitate a limbii și a literaturii naționale.⁷ Momentul istoric este, dealtfel, foarte propice pentru instaurarea traducerilor în centrul sistemului literar. Literatura română modernă făcea primii săi pași, întregul sistem, de la limba și de la genurile literare până la structurile formale și retorice, era în tumultoasă mișcare, încă nimic nu se închegase. Lipseau, de asemenea, precedente autohtone care puteau servi ca model pentru majoritatea modalităților și genurilor literare moderne, precum poezia lirică, epica, teatrul tragic sau romanul. În același timp, elitele românești, care începuseră să descopere Occidentul, încearcă pentru prima oară sentimentul de a trăi într-o cultură periferică, despărțiți de un Centru, din care doresc să facă parte. Toate aceste condiții istorico-culturale au determinat rolul precumpănitor al traducerilor și forța lor modelizantă în prima jumătate a secolului XIX.⁸

Pentru limba literară a epocii, traducerile au fost un laborator de neocolit, au oferit un spațiu în care limba poeziei și a prozei culte moderne, de-abia în formare, și-a pus la încercare mijloacele și calitățile, și-a exersat creativitatea și s-a eliberat de complexul său de inferioritate, experimentând noi dimensiuni și nivele stilistice. Traducerea marilor clasici ai literaturii europene a fost de asemenea ocazia pentru a recupera acel proces esențial de confruntare și cunoaștere reciprocă, pe care limbile occidentale de cultură îl începuseră trei secole mai devreme.

italiana tra le selve dei Carpați: la traduzione di Heliade Radulescu della Norma di Felice Romani", în *From Periphery to Centre. The image of Europe at the Eastern Border of Europe*, Romanian Academy Center for Transylvanian Studies, Cluj-Napoca, 2014.

⁷ Pentru conceptul de *Übersetzungskultur* cfr. A. P. Frank, *Translation as System and Übersetzungskultur: On Histories and Systems in the Study of Literary Translation*, «New Comparison», 8, 1989, pp. 85–98.

⁸ Cfr. I. Even-Zohar, *The Position of Translated Literature within the Literary Polysystem*, «Poetics Today», 11, 1, 1990, pp. 45-51, unde sunt individuate principalele condiții istorice și culturale care pot determina centralitatea traducerilor într-un sistem literar (sau *literary polysystem*, după terminologia autorului): «(a) when a polysystem has not yet been crystallized, that is to say, when a literature is "young" in the process of being established; (b) when a literature is either "peripheral" (within a large group of correlated literatures) or "weak" or both; and (c) when there are turning points, crises, or literary vacuums in a literature».

Vom avea în vedere doar câteva exemple, referitoare în special la formarea limbii poetice moderne, un fenomen pe care îl cunoaștem mai de aproape și pe care am avut ocazia să-l studiem în legătură cu impactul pe care l-a avut tradiția literară italiană asupra poeziei românești. Ne vom opri, mai ales, asupra unor aspecte mai puțin considerate, dar care ni se par importante, legate de stil și de structura formală a versului.⁹

În comparație cu situația literaturilor romanice occidentale, limba poeziei române moderne se dezvoltă cu o rapiditate surprinzătoare. De la primele experimente, încă nesigure și șovăitoare, din primele decenii ale secolului XIX ajunge la sfârșit de veac, la perfecțiunea și împlinirea versului eminescian. Care a fost rolul traducerilor de-a lungul acestui drum străbătut cu atâta rapiditate? Ce lecție a învățat tânăra limbă poetică românească din practica atât de tenace a traducerii?

În primul rând, desigur, traducerile au înlesnit îmbogățirea vocabularului, acel fenomen de proporții uriașe numit de Sextil Pușcariu reromanizarea limbii române.¹⁰ Textele din marile literaturi occidentale, citite cu ochiul atent al traducătorului, au oferit o sursă temeinică pentru împrumuturile latino-romanice și pentru formarea neologismelor prin calcuri semantice și structurale.

Dar și mai importante au fost traducerile pentru dezvoltarea și rafinarea instrumentelor specifice poeziei: metrica, construcția versului, figurile stilistice, ordinea specială a cuvintelor. În Europa secolului XVI, răspândirea, traducerea și imitarea mării poezii italiene, mai întâi Petrarca și petrarchismul, apoi celebrele poeme cavalierești ale lui Ludovico Ariosto și Torquato Tasso, au creat într-adevăr o limbă poetică europeană comună, au propagat genuri, forme, tipuri de versificație, figuri stilistice și retorice împărtășite de toate tradițiile poetice occidentale. Când Ion Heliade Rădulescu începe să traducă *Ierusalimul liberat* al lui Torquato Tasso («am luat îndrăzneala pentru predilecția și dragostea către poetul acesta», îi scrie lui Negruzzi în 1837), toate aceste figuri de stil, această retorică formală a construcției, la noi lipseau cu desăvârșire, trebuiau inventate și experimentate pentru prima oară în limba noastră poetică.

De la Petrarca, toți poeții europeni au învățat cum să-și construiască poezia, cum trebuie potrivite, de exemplu, între ele diferitele părți ale versului, prin corespondențe, simetrii, paralelisme, încrucișări, alternanțe sintactice și semantice, cum trebuie așezate

⁹ Am studiat în detaliu toate aceste aspecte în Dan Octavian Cepraga, *Esperimenti italiani. Studi sull'italianismo romeno dell'Ottocento*, Verona, Fiorini, 2015.

¹⁰ Cfr. Sextil Pușcariu, *Limba română. Privire generală*, București, Fundația pentru literatură și artă "Regele Carol II", pp. 370-84.

cuvintele pentru ca ordinea discursului să aibă un pas și o cadență neobișnuită, specific poetică și îndepărtată de limba de fiecare zi, cum se poate juca subtil cu ritmul și cu rima.

Când Tasso (care este cel mai mare reprezentant al stilului poetic petrarchist) scrie versuri ca următoarele:

*sempre a l'entrare **aperto**, a l'uscir **chiuso**
cupidigia **di sangue**, amor **di lode**
o gente **invitta**, o popolo **guerriero***

Heliade reproduce în versiunea românească bipartiția versului și alternanța structurilor sintactice coordonate:

***deschisă** la intrare, **închisă** la ieșire
și **setea rea de sânge** ș-**amorul de onoare**
O **ginte neînvingătoare**, o **popol al Europei***

La fel se întâmplă și cu structurile mai complicate ale chiasmului, în care perechile de cuvinte sunt așezate în ordine încrucișată:

<i>străbate apa-n toate, și vîntul tare sufală spira)</i>	(e per tutto entra l'acqua e 'l vento
<i>descalică pe prunte și jos aici se culcă</i>	(e scese in riva al fiume, e qui si giacque)
<i>Fugi întreagă noaptea și ziua iar întreagă</i>	(Fuggì tutta la notte, e tutto il giorno)
<i>Puțină n-e dorința, nevoia mai puțină nostro)</i>	(Ché poco è il desiderio, e poco è il

sau cu frazele întemeiate pe complicate inversiuni sintactice:

*Così d'amor, d'onore cura mordace
quinci e quindi al guerrier l'animo rode*

traduse de Heliade cu versuri care printr-un lexic și o sintaxă cu totul ieșite din comun încearcă să reproducă ceva din rafinamentul și înălțimea stilului italian:

*Astfel d-amor, d-onoare o cură mușcătoare
pe rând mișcatul suflet eroului tot roade*

Bineînțeles, limba lui Heliade conține stridențe, împrumuturi improprii, cuvinte rebarbative, naivități. Experimentele sale dovedesc, totuși, cu forță, dorința de înnoire și

de lărgire a posibilităților de expresie a limbii literare și au lăsat urme adânci în toată tradiția ulterioară a poeziei române.

Figurile de construcție a versului, încercate pentru prima oară în traducerile lui Heliade, le vom regăsi câteva decenii mai târziu, în versurile lui Eminescu, în perioada de maturitate deplină a limbii poetice naționale. În laboratorul imens și multiform al creației eminesciene, figurile metrice și stilistice de origine italiană apar asimilate și șlefuite, au căpătat o expresivitate împlinită și firească, devenind parte integrantă a patrimoniului stilistic românesc. Spicuim doar câteva exemple din sonetele lui Eminescu, operă de vârf a cercetării formale și prozodice a poetului, în care numeroase versuri prezintă structurile bipartite de filiație clar petrarchistă, cu cele două părți ale versului simetrice și coordonate, în alternanță, ca în următoarele exemple:

*De ea MĂ BUCUR și de ea MI-E FRICĂ
Din munți BĂTRÎNI și din păduri MĂREȚE
Un chin e VALU-î, iară gîndul SPUMA
Pe veci PIERDUTO, vecinic ADORATO!
Abia-NȚELESE, pline DE-NȚELESURI...
Vorbește-NCET, urmează ÎNAINTE
Același PRAF aceeași ADÎNCIME
Privirea-MI ARDE, sufletul ÎMI CREȘTE*

sau în chiasm (adică încrucișate):

*Dormind MURMURĂ — MURMURÎND tresare
Cu aripi NEGRE, UMEDE pleoape
Pe gînduri ZIUA, NOAPTEA în veghere*

Putem observa, în ultimul exemplu, cum cele două antonime, “ziua” și “noaptea”, se găsesc față în față pe linia de bipartiție a versului, exact ca în traducerea heliadiană din Tasso: *Fugi întreagă NOAPTEA și ZIUA iar întreagă*. Multe alte versuri ale sonetelor eminesciene prezintă structuri de perturbare a ordinii cuvintelor, inversiuni și dislocări, rafinate figuri ritmico-sintactice, care explorează toate posibilitățile prozodice ale endecasilabului, ca de exemplu:

*Înseninată de-a ei blondă rază
Cu-a gîndurilor mele navă merge
Nimica alta, scumpe înger sfînte
Se nasc izvoare, ropotind se plimbă
Iar luna bate trist în lucii geamuri*

E noapte neagră-n ochii-mi, totul tace

Toate au în spate, din punct de vedere prozodic, formal și retoric, ucenicia pe lângă modelele clasice ale stilului italian, așa cum fuseseră încetățenite în experimentele generației precedente, în poezia italianizantă a lui Heliade și a lui Asachi. În același timp, toate au fost supuse unui proces substanțial de însușire și perfecționare, purtând pecetea originală și inconfundabilă a versului eminescian, acea seducție profundă de ordin muzical, despre care vorbea Tudor Vianu.¹¹

Aproape toate noutățile introduse prin traducerea și imitația poeziei occidentale în prima jumătate a secolului XIX, au intrat în incandescența officină eminesciană pentru a ieși profund transformate, ca urmare a unei duble acțiuni, de rafinare, decantare, consolidare pe de o parte, și pe de alta de răsturnare și reformulare în interiorul unui proiect de limbă poetică națională a cărui noutate și forță este evidentă chiar pentru contemporani.

În această perspectivă, traducerile au amenajat primul spațiu modern în care s-a putut afirma gustul și legitimitatea experimentului lingvistic. Datorită muncii de traducere, scriitorii români ai începutului secolului XIX, și-au dat seama că trăiesc într-o perioadă în care limba, așa cum scria Heliade, nu era «hotărâtă și legiuită» și putea încă «să iasă din hotărele ei». În actul traducerii se ivește necesitatea unor experimente care trebuiau să forțeze limitele limbii literare a momentului, experimente din care va prinde viață româna literară modernă, în feluritele ei manifestări, în influențele pe care le-a suferit, în legăturile care o unesc cu celelalte mari limbi de cultură din Europa.

Traducerile au fost importante și pentru un alt aspect, care stă sub numele de “omniefabilitate”, adică posibilitatea unei limbi de a exprima tot ceea ce dorește, de a străbate toate subiectele și toate stilurile, de la cele mai comune și mizerabile la cele mai neobișnuite și sublime. Omniefabilitatea a fost de fapt aspirația principală a intelectualilor pașoptiști, care vedeau în procesul de modernizare și occidentalizare un mijloc prin care limba națională putea să fie ținută în pas cu timpurile și să ajungă la stadiul său de maximă împlinire. Vocația omniefabilității literare se află și în centrul creației eminesciene, permanent în căutarea unor noi metode de a da amploare și desăvârșire limbii poetice naționale, îndemnând-o spre zone încă neexplorate, punând-o la încercare pe o gamă extrem de vastă de motive, registre, conținuturi. Încă o dată, am putea spune că traducerile au determinat, pentru prima oară, încrederea în sine a limbii literare moderne, indicându-i un spațiu nemărginit de libertate și de evoluare.

¹¹ Cfr. Tudor Vianu, *Poezia lui Eminescu*, București, Cartea românească, 1930.

Ne întoarcem, deci, de unde am pornit, la legătura intimă ce există între limbă și națiune, la raportul de influență reciprocă între limbă și cei ce o vorbesc. Răsturnând celebrele afirmații din prefața la *Dacia literară* ale lui Mihail Kogălniceanu (dealtfel, cel mai cumpătat și luminat dintre pașoptiștii noștri), am putea spune că «dorul imitației» întărește «în noi duhul național», iar că «traducțiile» fac într-adevăr o literatură, sau cel puțin o ajută să se descopere pe sine, să se înțeleagă mai bine.

Dacă am dori să tragem o concluzie, pe cât de simplă și provizorie, a celor prezentate mai sus, ea ar putea fi următoarea, cu un gând la bilanțul cerut de anul Centenarului: la originea procesului de formare a națiunii române moderne nu vom găsi nicidecum închiderea identitară a etnonaționalismului sau căutarea obsedantă a «specificului național». Dimpotrivă, limba noastră literară modernă și conștiința națională modernă se nasc amândouă dintr-o deschidere liberă și generoasă spre alteritate, amândouă și-au definit și întărit trăsăturile specifice și originale prin asimilarea și însușirea elementelor venite din afară, s-au recunoscut pe sine, și-au descoperit propriile posibilități datorită dialogului și confruntării cu celelalte limbi și culturi europene.

Dan Octavian Cepraga

